

Elektrika se je zaiskrila iz mečev

Ivica Bilek, lutkarski čarodej, začasno dobri duh Minoritov

**MELITA FORSTNERIČ
HAJNŠEK**

Njegov oče je Moravec iz Brna, ki je prišel v Sarajevo kot železničar. Ivica Bilek, rojeni Sarajevčan, si je želel na arhitekturo, fantastično je risal, a matematika je bila kriva, da ni postal arhitekt. Med vojno je moral v mornarico, na Reko. Tri leta je služil. "Nisem bil v partiji, bil sem tih," pravi vitalni 84-letnik, ki je ta čas mentor v delavnicah Lutkovnega gledališča Maribor. Kot dobri duh kolektiva v Minoritih je vse napolnil s svojo tiho, markantno navzočnostjo. Pod njegovimi rokami oživijo vsi materiali, čudežno zna spraviti v gib vse. Ni je bilo režijske zamisli v šestdesetletni lutkarski karieri, ki je ne bi znal uresničiti.

Petdesetega leta se je zaposlil v kmetijskem ministrstvu, potem je začel kot igralec v odprtem lutkovnem gledališču v Sarajevu. "Slišali smo, da iz ljubljanskega lutkovnega odhaja zanimiva gospa - Ajša Pengov, po ločitvi od lutkarja Boža. Odšel sem v Ljubljano in jo povabil v našo lutkovno barako. Čez noč sem se iz igralca prelevil v lutkarja. Z njo sem začel ustvarjati lutke. Želel sem si v Prago na akademijo študirat lutkarsko tehnologijo, a niso me hoteli poslati. Že prvo leto smo naredili predstavo o slavni psički Lajki. Moja prva samostojna lutka je bil astronaut za to predstavo 1956."

Ajša Pengov

Dve ženi sta mu ušli, ker je bil poročen z lutkami, štirinajst ur na dan je delal, vse sobote in nedelje. Tretja žena, ki ga spremlja tudi v Mariboru, je profesorica matematike. Najpomembnejša poklicna naveza zgodnjih let je bila z Ajšo Pengov. Slovenska lutkarica in kiparka je pomembno zaznamovala tudi sarajevsko lutkarstvo. "Kljub imenu je Dunajčanka. Njen oče je bil že enkrat poročen in težko se je ločil od prve žene. Bil je ambasador v Egiptu in je prešel na islam, da se je lahko poročil z Ajšino mamo," začne s spoštljivostjo pripovedovati Ivica. "Od tod nenavadno ime za Avstrijko, ki se je po očetu pisala Haberfellner. Bila je iz bogate družine, mama je bila plemkinja. Nekoč je Ajša padla s konja in dobila gangreno, morali so ji amputirati nogo. Sama si je delala noge. Imela je sina Mateja, Tiček smo ga klicali. Ko je prišel v Sarajevo, se je v nekaj dneh naučil bosansko. Ajša je spoznala Pengova med študijem na Dunaju, na akademiji za uporabno umetnost. Restavriral sta angelce in svetnike po cerkvah. Potem je Pengov v taborišču med vojno spoznal drugo. Ajša je bila deset let v Sarajevu, do smrti. Živela je v naši hiši, dokler je niso zrušili in tam zgradili stomatološke klinike. Ajšo so preselili v nebotičnik in tam je živela do smrti."

Bosansko lutkarstvo je torej bolj povezano s slovenskim, kot smo si mislili? "Seveda so bili tesni stiki med nami. Tudi nekoga iz Beograda smo imeli, Kitaka, ki je za nekaj predstav delal lutke pri nas, a Ajša je bila prva. Njena prva predsta-

va je bila Dr. Doolittle. Delali smo velike marionete. Za eno smo porabili najmanj 60 do 100 ur dela. Po Ajši sem delal vse sam, zaman smo iskali lutkarje. Vsem se je zdelo preslabo plačano delo. Lutkovno gledališče v Sarajevu je bilo majhno in podhranjeno. Opera in teater sta imela 400 zaposlenih, mi 15 do 20. Lutkarji so bili naturščiki, a tudi igralci niso znali z lutkami. Veliki igralci pa zvečine niso marali lutk."

Z Ajšo sta izdelala do 1983. v Sarajevu celo vrsto predstav, na tisoče lutk. Na šibeniškem otroškem festivalu in bienalu v Bugojnu so redno pobirali nagrade - za likovno izdelavo, podobo, za tehnologijo, za specialne efekte. Vsako leto so jim 'ukradli' denar za novo gledališče, šele v sedemdesetih so ga postavili. "Iz barake smo šli v klet - med barom in kinom in čakali na novogradnjo. Na koncu so nam ga zgradili, a niso bili specialisti za lutke in smo dobili oder iz 30-centimetrskega betona."

Zame je bilo vedno vse mogoče

"Igrali smo rusko pravljico z meči iz pločevine in sem elektriko speljal skozi tanke žice na meč, spodaj pa je bila velika 500-vatna žarnica, iskrilo se je od mečev. Neverjetni efekt za tiste čase. Pogosto so me režiserji spraševali: 'je mogoče?', zame je bilo vedno vse mogoče. Nobene elektronike ni bilo, nobenih motorjev, a vse režijske zamisli so bile izvedljive."

Spomnim se, da bi moral delati s pesnikom in režiserjem Lukom Paljetkom Alico v čudežni deželi. V pičlih štirih mesecih bi moral izdelati 104 lutke - ročne, telesne, javanke, namizne. Žena mi je rekla, da bi moral za to dobiti tri plače, za 14 ur dela na dan. Seveda mi jih niso dali. Prav v tistem času me kliče iz Lutkovnega gledališča Ljubljana tedanji direktor Aco Šunjić. Rekel mi je, da jim je slikar Kržišnik narisal risbe za predstavo Zgodba o poletju, a ne vedo, kako bi jih izdelali. Bil sem mesec in pol v Ljubljani in uspelo mi je. Med drugim sem modeliral v ilovici in izdelal trimetrskega zelenega Jurija. Vrnil sem se v Sarajevo, a pod starimi pogoji nisem več hotel delati. Vzeli so nekega kiparja iz Zenice. In sem šel v predčasni pokoj, imel sem 35 let delovne dobe. Bil je 1984. Ko je Edi Majaron iz Ljubljane prišel službeno v Sarajevo, me je povabil k sodelovanju. Delal sem za Mostar čisto majhne lutke za potujoče lutkovno gledališče. Mislim, da je bila Pepelka, izdelal sem drobcene baletke. Kostumografka Anja Dolenc je naredila kostume, jaz pa sem noge in roke tako oživil z nitkami, da je lahko lutka baletka delala vse mogoče gibe. Leta 1991 so me spet poklicali v Ljubljano, ko se je začela že vojna v Sarajevu, in ostal sem do 2002. Največ sem delal s slikarjem Danielom Demšarjem. Po stari Zvezdici Zaspanki, ki je vsa zgorela v skladišču, sem naredil avtentične lutke. Samo ena je ostala, vse druge sem rekonstruiral, pa niti skic ni bilo več ohranjenih. Lutke je izdelala

Ivica Bilek: Po zaslugi Ajše Pengov sem se čez noč iz igralca prelevil v lutkarja. (Marko Vanovšek)

Slovitemu Boureku sem nekoč čez noč izdelal 20 lipovih lesenih škornjev za lutke. Noro sem delal.

la v osnovni verziji Ajša Pengov. Slovitemu Boureku pa sem nekoč čez noč izdelal 20 lipovih lesenih škornjev za lutke. Noro sem delal. Vajen sem bil, da so vedno zahtevali lutke včeraj, ne danes ali jutri."

Koliko poetik je dal skozi, koliko režiserjev? Spomni se ene krivice nedavno. "Pred dvema letoma sem delal Čebelico Majo v starem mariborskem lutkovnem gledališču. 104-krat so jo igrali, pa še vedno vse deluje. Risbe so bile odlične, izdelala jih je Jelena Proković. Predstava je bila v Zagrebu na Piffu nagrajena za tehnologijo in nagradili so Jeleno. Ko sem javil na Piff, so se opravičili in so jo ponovno podelili - meni, Mitji Ritmaniču in Jeleni."

O odnosu lutkarja do lutke je bil duhovit: "V Ljubljani poznam lutkarja Braneta Vižintina, odličnega, ki pa je pravi 'terminator', vse lutke uniči. Zanj moram delati vse jekleno."

Delal je v Beogradu, v nekdanjem Titogradu, Podgorici, Splitu, na Reki, v Osijeku, največ pa v Sarajevu. Najmočnejši lutkarski center zanj je bila Ljubljana. "Bili so krasni lutkarji in režiserji. V Zagrebu nisem delal, niso me vabili. Tačas je mentor v Mariboru. Rad poučuje, tudi svoje skrivnosti neženirano razkriva. O lesu, ki ga je treba poznati, o vseh

praktičnih lutkarskih "fintah". Delal je tudi masko, z Jožetom Trobcom slovitega olimpijskega Vučka. "Izdelal sem ga kot igračo." Tudi o naslednikih rad govori, Mitja Ritmanič je med njimi. Sam ni imel vzornikov, vse si je sam izmišljal. Tudi za film je delal v Sarajevu. Spomnil se je grozne scene, ko je moral iz trebuha pričarati kače.

Na vprašanje, ali bo lutkarstvo izumrlo, odločno odgovarja: "Nikakor, nikoli." Tudi tega, da je lutka le za otroke, ne priznava. "Delal sem predstavo za odrasle na ljubljanskem gradu v Mini teatru, z Nino Skrbinškovo. Malo lascivno je bilo, a zelo zanimivo." In jezni so bili name, ker sem delal na gradu. Nagajivo iskrivo ošvrkne, a ne gre predač, da ne bi koga zabolelo. Resnični dobri duh lutkarstva, ki je svoje odtise pustil po vseh lutkovnih teatrah nekdanje Juge.